

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

2021

*Europese financiering voor
Nederlands beleid, onderzoek en
bedrijfsleven*

Innovatie – Duurzaamheid – Circulaire economie – Transport

Toelichting EU rapportage 2021

Deze rapportage geeft inzicht in de deelname van Nederlandse partijen aan de Europese subsidieprogramma's CEF Transport, Horizon Europe, INTERREG en LIFE en de behaalde resultaten in het jaar 2021. Daarnaast wordt een terugblik gegeven op de voorgaande begrotingsperiode 2014-2020. 2021 was het overgangsjaar naar de nieuwe begrotingsperiode 2021-2027.

Alle vier de programma's dragen bij aan het behalen van Nederlandse beleidsdoelstellingen op het gebied van klimaatmitigatie en -adaptatie, klimaatbestendige delta, circulaire economie, biodiversiteit, natuurlijke hulpbronnen, biobased economy, agrofood, alternatieve brandstoffen, duurzame en veilige bereikbaarheid, multimodaliteit, innovatie en nog veel meer.

Samengevat zijn in 2021 de volgende resultaten behaald:

- CEF Transport: 15,3 miljoen euro voor 8 projecten, waarbij 8 met een Nederlandse leadpartner.

- Horizon Europe: 152,3 miljoen euro voor 178 projecten, waarbij 25 met een Nederlandse leadpartner voor deelname aan projecten rondom thema's klimaat, energie, mobiliteit, agrofood, milieu, natuurlijke hulpbronnen circulariteit en bioeconomie.

- INTERREG: 12 miljoen euro extra vanuit alle drie de Interreg programma's voor 62 projecten, waarbij 21 met een Nederlandse leadpartner.

- LIFE: In totaal is er 7,5 miljoen financiering voor 13 nieuwe projecten met Nederlandse deelname toegekend voor het gehele LIFE programma.

Gezamenlijk is in 2021 187,1 miljoen euro ten goede gekomen aan Nederlandse bedrijven, onderzoekers en beleidsmakers voor projecten met impact op zowel Nederlands als Europees niveau. Projecten met de gemene deler dat ze allemaal bijdragen aan een duurzame Europese – en dus Nederlandse – samenleving, het Klimaatakkoord en de Sustainable Development Goals.

Het is onze gezamenlijke missie dat Nederland deze programma's optimaal blijft benutten. RVO speelt daarbij een belangrijke rol door onder andere het informeren en mobiliseren van projectaanvragers, het verbinden van relevante partijen en het meezielen met projectvoorstellen.

In de begrotingsperiode van 2021-2027 blijven deze programma's een grote rol spelen voor nationaal en internationaal beleid, met name voor de invulling van de Europese Green Deal.

Overzicht 2021

	Totaal toegewezen subsidie x miljoen €		Totaal projecten goedgekeurd		
	EU-breed	NL	EU-breed	NL als partner	NL als leadpartner
CEF Transport	258	15,3	68	8	8
Horizon Europe	1825	152,3	280	178	25
Interreg EUROPE*	11	1	78	15	5
Interreg NSR*	10	6	27	26	8
Interreg NWE	26	5	25	21	8
LIFE	327	7,5	147	13	5

CEF Transport

CEF Transport subsidie ondersteunt sinds 2014 Europese transportinfrastructuur projecten op het trans-Europese transport netwerk (TEN-T). In 2021 werden de laatste CEF gelden uit het meerjarig financieel kaderprogramma (MFK) via een zogenaamde 'reflow call' uit het CEF programma verdeeld. Ook vond de laatste uitslagronde van de blending facility plaats en ging tevens het nieuwe CEF2 programma van start.

De uitslag van de reflow call was voor Nederland bijzonder omdat alle door Nederland ingediende projecten zijn goedgekeurd. Van de € 220 miljoen aan beschikbaar budget is € 9,6 miljoen bij Nederlandse aanvragers geland. Daarnaast leverde laatste ronde van de blending facility € 5,8 miljoen subsidie op voor waterstoffreinen in Groningen. In 5 rondes van de blending facility is € 212 miljoen subsidie verleend aan 34 projecten waarmee tank- en laadinfrastructuur wordt gerealiseerd en emissieloze voertuigen worden aangeschaft in 9 EU landen. In Nederland kregen deze projecten bijna € 21 miljoen subsidie. In totaal heeft Nederland daarmee in de 2014-2020 programmaperiode €670 miljoen subsidie toegekend gekregen voor 103 projecten. Naast de projecten waaraan aan Nederlandse partijen subsidie is toegezegd ontvangen nog 13 CEF-projecten die deels op Nederlands grondgebied uitgevoerd worden CEF-subsidie.

Vanaf augustus 2021 is een nieuwe CEF verordening en een bijbehorend werkprogramma voor transport van kracht. Hierin is extra aandacht voor het verweven van de EU Green Deal doelstellingen. Zo is er binnen CEF Transport een aparte financieringsfaciliteit voor alternatieve brandstofinfrastructuur (AFIF) en moeten projecten aan strengere milieu- en klimaateisen gaan voldoen. In september werd de eerste call uitgeschreven, waarvan de resultaten pas in de zomer van 2022 kenbaar gemaakt zullen worden. Er zijn voor de eerste call binnen de nieuwe programmaperiode 24 projecten ingediend, met een beoogde investeringsomvang van 843 miljoen en een subsidieclaim van € 290 miljoen. Voor de AFIF werden 4 aanvragen ingediend met een investeringsomvang van 43 miljoen en een subsidieclaim van € 13 miljoen.

IN HET KORT

Doel

Aaneensluiten van nationale transportnetwerken voor naadloos grensoverschrijdend transport en reizigersvervoer; verbeteren van last mile verbindingen, interoperabiliteit en multimodaliteit; verduurzaming en bevorderen van veiligheid

Doelgroep

Overheden en bedrijfsleven

Thema's

Infrastructuur (opheffen missing links en grote knelpunten), digitalisering, decarbonisatie en energietransitie

Omvang budget op projectniveau

Varieert van circa 1 miljoen euro voor studies tot honderden miljoenen voor majeure bouwprojecten als hogesnelheidslijnen en tunnels

Rol RVO

Adviseert partijen op aanvraag-niveau; toetst of aanvragen passen bij Nederlands beleid

2021

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

258

EU-breed

15,3

Nederland

Totaal projecten goedgekeurd

68

EU-breed

Totaal projecten NL

8

als partner

als leadpartner

Terugblik 2014-2020 (incl. uitslag in 2021):

Totaal toegewezen subsidie

24 miljard

EU-breed

665 miljoen

Nederland

Totaal projecten goedgekeurd

963

Nederland

Totaal projecten NL

99

als partner

104

66

Totaal NL betrokkenheid

als leadpartner

Subsidiepercentages

Subsidiepercentages van 10-50%, direct management EC

Co financiering door ministeries

Conform MIRT

Samenwerking

Niet verplicht, verschillend per thema of subsidiepercentage (verplicht bij MoS, hoger subsidiepercentage bij grensoverschrijdend project)

Soort projecten

Voorbereiding uitvoering (engineering, ontwerpen, vergunningaanvragen), pilot projecten, uitvoering / bouwprojecten

Soort calls

Traditioneel en soms in combinatie met ander financieel instrument (blending)

Praktijkvoorbeelden

Zeesluis IJmuiden

Budget projectonderdeel: 27 miljoen (11 miljoen EU bijdrage)

Start/eind project 2014-2022

Koning Willem-Alexander opende 26 januari 2022 de Zeesluis IJmuiden. De opening van de zeesluis markeert de ingebruikname van de grootste zeesluis ter wereld. De sluis biedt grotere schepen toegang tot de Amsterdamse haven en vergroot daarmee haar concurrentiepositie en toekomstbestendigheid. De bouw van de zeesluis startte in juli 2016 en was in augustus 2021 klaar en ontving een bijdrage van € 11 miljoen CEF subsidie. Rijkswaterstaat werkte bij de bouw van Zeesluis IJmuiden samen met de gemeente Amsterdam, Havenbedrijf Amsterdam, de provincie Noord-Holland, de gemeente Velsen en het aannemersconsortium OpenIJ.

Walstroom Rotterdam

Budget: 2,5 miljoen (1,28 miljoen EU bijdrage)

Start/eind project 2021-2023

Dit studieproject van het Havenbedrijf Rotterdam en de gemeente Rotterdam ontvangt € 1,28 miljoensubsidie uit CEF Transport. De studie bereidt de realisatie van walstroomvoorzieningen voor in vier grote terminals in de haven van Rotterdam. Bij realisatie zal 35 MW aan geïnstalleerd vermogen geleverd kunnen worden voor containerschepen, vloeibare bulkschepen en cruise schepen.

Met de installatie van deze 35 MW aan vermogen en rekening houdend met een benuttingsgraad van 30% kan op jaarbasis een uitstoot vermindering van 73.500 ton CO₂, 920 ton NO_x en 241 ton SO_x gerealiseerd worden.

BENEFIC

Budget: 37 miljoen (7,5 miljoen EU bijdrage)

Start/eind project 2016-2022

Met het project BENEFIC werken het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Nederlandse en Vlaamse overheid samen om toekomstbestendige laad- en alternatieve brandstofinfrastructuur te realiseren. Hieronder vallen de volgende categorieën: oplaadinfrastructuur voor elektrische voertuigen, elektrische taxi's en elektrische bussen, CNG- en LNG-infrastructuur, waterstoftankinfrastructuur en walstroom voor de binnenvaart. Het project is met €7,5 miljoen CEF subsidie ondersteund. Hiermee zijn binnen BENEFIC een 30-tal projecten gefinancierd voor onder andere het realiseren van snelladers voor elektrische bussen, taxi's en auto's. Ook lopen er drie waterstofprojecten.

Waterstoffrein Groningen

Budget: 29 miljoen (EU bijdrage 5,8 miljoen)

Start/eind project 2022-2024

In Groningen gaan straks treinen rijden op waterstof op enkele niet geëlektrificeerde trajecten. Hiervoor kreeg de provincie als concessieverlener € 5,8 mln subsidie uit de laatste ronde van de blending facility van de Connecting Europe Facility (CEF). Er wordt momenteel voor het eerst getest met waterstoffreinen in Nederland. De provincie Groningen wil in 2024 waterstoffreinen standaard inzetten op het spoor, bijvoorbeeld op trajecten richting Stadskanaal en richting Duitsland op de Wunderline, welke ook onderdeel is van een ander CEF project gericht op grensoverschrijdende verbetering van het spoor. ProRail onderzoekt als mede-initiatiefnemer of de waterstoffrein een haalbaar alternatief is op weg naar een CO₂-neutraal spoor vanaf 2050.W

Van Horizon 2020 naar Horizon Europe

Het Europese subsidieprogramma Horizon Europe stimuleert onderzoek en innovatie. Iedere organisatie actief in onderzoek en/of innovatie kan deelnemen, zowel in Europa als landen wereldwijd. De diverse projectvormen bieden kansen voor bedrijfsleven (zowel industrie als MKB), kennisinstellingen, onderwijsinstellingen, overheden (inclusief provincies en steden) en non-profit organisaties. Al deze partijen worden uitgedaagd om oplossingen te bedenken voor maatschappelijke vraagstukken die voor heel Europa gelden zoals klimaatverandering, voedselveiligheid, betaalbare duurzame energie, veiligheid en migratie.

Deze rapportage omvat de thema's klimaat, energie, mobiliteit, agrofood, milieu, natuurlijke hulpbronnen, circulariteit en bioeconomie. 2021 was een overgangperiode van het Europese subsidieprogramma Horizon 2020 (2014-2020) naar het nieuwe Horizon Europe (2021-2027).

Toegewezen subsidie naar Nederland uit Horizon 2020

Voor heel Horizon 2020 is voor maatschappelijke uitdagingen rond de bovengenoemde thema's in totaal 1,3 miljard euro toegekend aan Nederland voor deelname aan 1517 projecten. Dit was 7,3% van het totale EU budget. Hieronder valt ook de [European Green Deal Call](#) waar 136 miljoen euro aan Nederland is toegekend. Een aantal toonaangevende praktijkvoorbeeldprojecten uit Horizon 2020 worden in deze rapportage meegeven waar Nederland een grote rol in heeft.

**1,3 miljard
euro**

Voor het eerste jaar van het nieuwe Horizon Europe (2021) is 152,3 miljoen euro toegekend aan Nederland voor deelname aan 178 projecten.

IN HET KORT

Doel

Het versnellen van groene en digitale transitie en daarmee het zorgen voor transformatie van de economie, de industrie en de samenleving; het aandragen onder andere bij aan de transitie naar een klimaatneutrale energie- en mobiliteitssector in 2050.

Doelgroep

Bedrijven, kennisinstellingen, universiteiten, overheden, non-profitorganisaties.

Thema's

Adaptatie aan klimaatverandering; ecosystemen; ontwikkelingen richting klimaatneutraliteit; duurzame energiesystemen; CO₂-opvang en -opslag; batterijen; energie-efficiënte gebouwen; emissievrij en concurrerend transport; slimme, veerkrachtige en veilige mobiliteitsoplossingen; groene, eerlijke en inclusieve diensten voor steden en burgers.

Omvang budget op projectniveau

Varieert van 1 tot 20 miljoen euro

RVO

RoI RVO

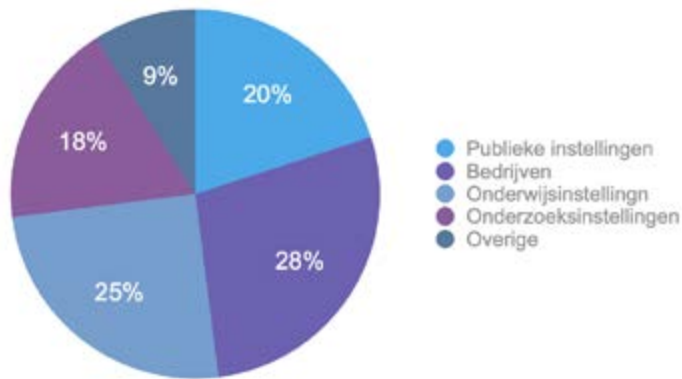
Advies bij consortiumvorming, meelesen met projectvoorstellen, hulp bij vinden (Europese) partners, training.

Klimaat, energie en mobiliteit

Horizon Europe Cluster 5 'Climate, Energy and Mobility' financiert projecten die tot het doel hebben de klimaatverandering te bestrijden door de oorzaken, evolutie, risico's, effecten en kansen ervan beter te begrijpen, en door de energie- en vervoerssectoren klimaat- en milieuvriendelijker, efficiënter en concurrerder, slimmer, veiliger en veerkrachtiger te maken.

In 2021 heeft Nederland 61,2 miljoen euro toegekend gekregen dit type projecten. Nederland ontving 6,2% van het totale EU budget, bij een afdracht van 5%.

NL budget in %

Subsidiepercentages

Horizon Europe subsidieert 70-100% van het project (afhankelijk van het type project en type deelnemer)

Co financiering door ministeries

Ministeries kunnen als partner deelnemen aan projecten, voor deelname geldt 100% subsidie. Voor Horizon Europe Partnerschappen gelden andere voorwaarden. Deze zijn niet meegenomen in deze rapportage

Samenwerking

Samenwerking met tenminste 2 andere landen

Soort projecten

Onderzoeks- en/of demonstratieprojecten, projecten t.b.v. afstemming van beleid

Soort calls

Specifieke calls rond onderwerpen

IN HET KORT

Doel

Het versnellen van groene en digitale transitie en daarmee het zorgen voor transformatie van de economie, de industrie en de samenleving; het aandragen onder andere bij aan de transitie naar een klimaatneutrale energie- en mobiliteitssector in 2050.

Doelgroep

Bedrijven, kennisinstellingen, universiteiten, overheden, non-profitorganisaties.

Thema's

Adaptatie aan klimaatverandering; ecosystemen; ontwikkelingen richting klimaatneutraliteit; duurzame energiesystemen; CO₂-opvang en -opslag; batterijen; energie-efficiënte gebouwen; emissievrij en concurrerend transport; slimme, veerkrachtige en veilige mobiliteitsoplossingen; groene, eerlijke en inclusieve diensten voor steden en burgers.

Omvang budget op projectniveau

Varieert van 1 tot 20 miljoen euro

RVO

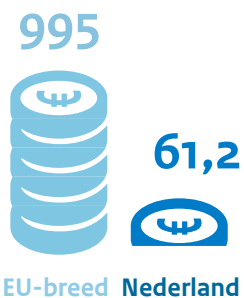

RoI RVO

Advies bij consortiumvorming, meelesen met projectvoorstellen, hulp bij vinden (Europese) partners, training.

Resultaten jaar 2021

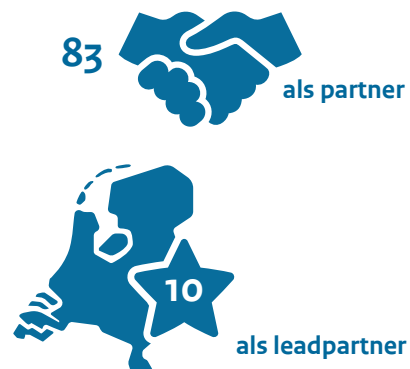
Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

Totaal projecten goedgekeurd

Totaal projecten NL

Totaal toegewezen subsidie NL x miljoen euro per Destination (percentage):

Climate sciences and responses for the transformation towards climate	€11,3	(18,5%)
Cross-sectoral solutions for the climate transition	€11	(17,9%)
Sustainable, secure and competitive energy supply	€9,4	(15,4%)
Efficient, sustainable and inclusive energy use	€4,9	(8%)
Clean and competitive solutions for all transport modes	€18,2	(29,7%)
Safe, Resilient Transport and Smart Mobility services for passengers and goods	€6,4	(10,5%)

Totaal

€ 61,2

Subsidiepercentages

Horizon Europe subsidieert 70-100% van het project (afhankelijk van het type project en type deelnemer)

Co financiering door ministeries

Ministeries kunnen als partner deelnemen aan projecten, voor deelname geldt 100% subsidie. Voor Horizon Europe Partnerschappen gelden andere voorwaarden. Deze zijn niet meegenomen in deze rapportage

Samenwerking

Samenwerking met tenminste 2 andere landen

Soort projecten

Onderzoeks- en/of demonstratieprojecten, projecten t.b.v. afstemming van beleid

Soort calls

Specifieke calls rond onderwerpen

IN HET KORT

Doel

Bijdrage aan een groene, duurzame en klimaatbestendige economie, met behoud van natuur en milieu. Bijdrage aan het Parijs klimaatakkoord en de Sustainable Development Goals

Doelgroep

Bedrijven, kennisinstellingen, universiteiten, overheden, non-profitorganisaties, overige rechtspersonen

Thema's

Biodiversiteit & ecosysteem diensten, voedselsystemen, circulaire economie en bioeconomie, zero pollution, water, bestendige gemeenschappen, landbouw, monitoring & governance

Omvang budget op projectniveau

Gemiddeld 3 tot 15 miljoen euro

RVO

Rol RVO

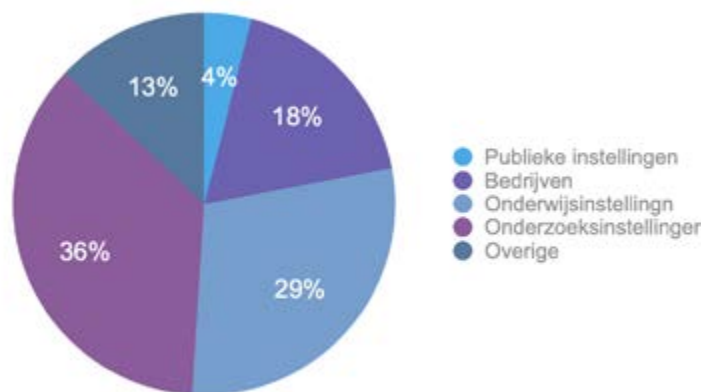
Advies bij consortiumvorming, meelesen met projectvoorstellen, hulp bij vinden (Europese) partners, training.

Voedsel, circulariteit & bio-economie, natuurlijke hulpbronnen, landbouw en milieu

Onder Horizon Europe Cluster 6 'Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment' worden projecten gefinancierd die gericht zijn op het verminderen van de aantasting van het milieu; het stoppen en omkeren van de achteruitgang van de biodiversiteit; een beter beheer van natuurlijke hulpbronnen en het garanderen van veilig voedsel en water.

In 2021 heeft Nederland 91,1 miljoen euro toegekend gekregen voor dit type projecten. Nederland ontving 11,0% van het totale EU budget, bij een afdracht van 5%. Hiermee haalt Nederland substantieel meer geld binnen dan het uitgeeft.

NL budget in %

Subsidiepercentages

Horizon Europe subsidieert 70-100% van het project (afhankelijk van het type project en type deelnemer)

Co financiering door ministeries

Ministeries kunnen als partner deelnemen aan projecten, voor deelname geldt 100% subsidie. Voor Horizon Europe Partnerschappen gelden andere voorwaarden. Deze zijn niet meegenomen in deze rapportage.

Samenwerking

Samenwerking met tenminste 2 andere landen

Soort projecten

Onderzoeks- en/of demonstratie projecten, projecten tbv afstemming van beleid

Soort calls

Specifieke calls rond onderwerpen

IN HET KORT

Doel

Bijdrage aan een groene, duurzame en klimaatbestendige economie, met behoud van natuur en milieu. Bijdrage aan het Parijs klimaatakkoord en de Sustainable Development Goals

Doelgroep

Bedrijven, kennisinstellingen, universiteiten, overheden, non-profitorganisaties, overige rechtspersonen

Thema's

Biodiversiteit & ecosysteem diensten, voedselsystemen, circulaire economie en bioeconomie, zero pollution, water, bestendige gemeenschappen, landbouw, monitoring & governance

Omvang budget op projectniveau

Gemiddeld 3 tot 15 miljoen euro

RVO

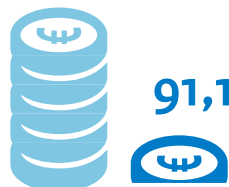
RoI RVO

Advies bij consortiumvorming, meezen met projectvoorstellen, hulp bij vinden (Europese) partners, training.

Resultaten jaar 2021

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

829,5

EU-breed Nederland

91,1

Totaal projecten goedgekeurd

136

EU-breed

95

als partner

15

als leadpartner

Totaal toegewezen subsidie NL x miljoen euro per Destination (percentage):

Biodiversiteit & ecosystemen	€ 4,0	(4%)
Farm2Fork	€ 17,6	(22%)
Circular economy & bioeconomy	€ 11,4	(19%)
Land, ocean and water for climate action	€ 4,0	(11,4%)
Clean environment and zero pollution	€ 19,7	(8%)
Resilient, inclusive, healthy and green communities	€ 26,9	(4%)
Governance, environmental observations and digital solutions	€ 7,5	(30%)
Totaal	€ 91,1	

Subsidiepercentages

Horizon Europe subsidieert 70-100% van het project (afhankelijk van het type project en type deelnemer)

Co financiering door ministeries

Ministeries kunnen als partner deelnemen aan projecten, voor deelname geldt 100% subsidie. Voor Horizon Europe Partnerschappen gelden andere voorwaarden. Deze zijn niet meegenomen in deze rapportage.

Samenwerking

Samenwerking met tenminste 2 andere landen

Soort projecten

Onderzoeks- en/of demonstratie projecten, projecten tbv afstemming van beleid

Soort calls

Specifieke calls rond onderwerpen

Praktijkvoorbeelden

MAGPIE <https://www.magpie-ports.eu>

sMART Green Ports as Integrated Efficient multimodal hubs
Budget: 30,8 miljoen euro (bijdrage EU 25 miljoen euro)
Start/eind project: 2021-2026

Doel project: Het faciliteren van en bijdragen aan het decarboniseren van het haven gerelateerde vervoer door het realiseren van breakthrough in het aanbod en gebruik van groene energiedragers in het transport van, naar en binnen zee- en binnenhavens en het toepassen van slimme oplossingen op het gebied van digitalisering en automatisering.

Resultaten: 12 pilot- en demonstratieactiviteiten op drie gebieden: alternatieve energiebronnen; slimme technologieën toegepast op energieactiviteiten; en rivier- en spoorverbindingen met het achterland.

Bijdrage aan beleid: Verduurzaming van (zee)havens

Project partners:

Haven van Rotterdam (leadpartner) samen met 48 deelnemende organisaties, waarvan 28 vanuit Nederland, o.a. TNO, TuDelft, EUR, SPB, Marin, Prorail, Van Oord, DAF trucks, Eneco, DHL, Wärtsilä NL, e.d.

CIRCULAR FOAM <https://circular-foam.eu>

Budget: 19,1 miljoen euro (bijdrage EU 15,6 miljoen)
Start/eind project: 2021-2025

Doel project: Demonstratie van oplossingen in drie regio's voor het upcyclen van polyurethaan schuim door middel van chemische recycling

Resultaten: In 2040: jaarlijks 586.000 ton minder afval, 18, miljoen ton minder uitstoot, 118 miljoen minder kosten voor afvalverwerking.

Bijdrage aan beleid: circulaire economie

Project partners:

Consortium van 24 partijen, waarvan 5 Nederlands (BIOBTX, CIRCULARISE, Rijksuniversiteit Groningen, Hogeschool van Amsterdam, NWO)

ARV Climate Positive Circular Communities

<https://cordis.europa.eu/project/id/101036723>

Budget: 21,3 miljoen euro (bijdrage EU 20 miljoen)
Start/eind project: 2022-2025

Doel project: demonstreren van digital, duurzame en circulaire oplossingen voor minder energiegebruik in met name sociale woningbouw en publieke gebouwen op 6 plaatsen in Europa

Resultaten: 50 innovaties in meer dan 150,00 m2 in gebouwen.

Bijdrage aan beleid: circulaire economie, klimaatneutrale samenleving

Project partners:

Consortium van 28 partijen, waaronder 11 uit Nederland

REACHOUT <https://cordis.europa.eu/project/id/101036599>

Budget: 5 miljoen euro (bijdrage EU 5 miljoen)
Start/eind project: 2021-2025

Doel project: het opschalen klimaatadaptatie oplossingen door zeven steden hubs door middel van een 'Triple A' benadering (analyse, ambitie, actie) met eindgebruikers, private sector en burgers

Resultaten: Klimaatbestendige steden in heel Europa

Bijdrage aan beleid: klimaatadaptatie, klimaatbestendigheid

Project partners:

DELTARES (Coördinator) en 17 partners waaronder uit NL: Climate Adaptation Services, Global Resilient Cities Network, VU, SWECO

INTERREG

INTERREG wil Europa sterker maken en de economische verschillen tussen regio's en lidstaten verkleinen door samenwerkingsprojecten te stimuleren. In 79 programma's werken landen en regio's op verschillende manieren samen aan innovatie, onderzoek, duurzame energie, klimaatadaptatie en transport. RVO helpt Nederlandse partijen in alle fasen van deelname in drie INTERREG programma's: Europe, North Sea Region en North West Europe. De programma's worden in deze rapportage afzonderlijk beschreven.

IN HET KORT

Doel

Ontwikkeling en verbetering van beleidsinstrumenten voor regionale ontwikkeling met name de Structuurprogramma's

Doelgroep

Met name regionale of lokale overheden

Thema's

Research en innovatie; CO₂ reductie; concurrentievermogen MKB; Milieu en grondstoffen

Omvang budget op projectniveau

Gemiddeld 1,2 miljoen euro

Rol RVO

Adviseert partijen op aanvraag-niveau; toetst of aanvragen passen bij Nederlands beleid

INTERREG Europe

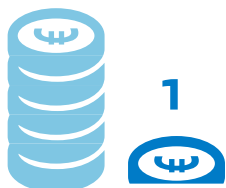
Interreg Europe ondersteunt interregionale samenwerking door heel Europa. Het gaat om alle 27 lidstaten van de Europese Unie met Zwitserland en Noorwegen. Interreg Europe richt zich op verbetering van beleidsinstrumenten voor regionale ontwikkeling.

Het programma cofinanciert projecten en platforms voor regionale of lokale overheden en andere partners. Hierop wisselen ze praktijkvoorbeelden en ideeën uit om hun beleidsinstrument(en) te verbeteren, op bijv. innovatie, duurzame mobiliteit of circulaire economie.

Het programma 2021-2027 is in april 2022 van start gegaan. In 2021 konden eerder goedgekeurde projecten uit de periode 2014-2020 (zie blauwe zijbalken) extra middelen krijgen, bijv. om de gevolgen van COVID op te vangen. In die periode deed het Verenigd Koninkrijk ook nog mee.

Totaal toegewezen BUDGET x miljoen euro

11

1

EU-breed Nederland

Totaal projecten goedgekeurd

78

EU-breed

Totaal projecten NL

15

als partner

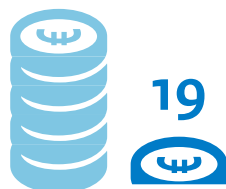
5

als leadpartner

2014 t/m 2020

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

336

19

EU-breed Nederland

Totaal projecten goedgekeurd

258

EU-breed

Totaal projecten NL

69

als partner

23

als leadpartner

Subsidiepercentages

85% voor publieke partners,
75% voor private partners

Co financiering door ministeries

Nee

Samenwerking

Samenwerking met tenminste
2 andere landen

Soort projecten

Uitwisselen praktijkvoorbeelden en
ideeën, kennis en ervaring

Soort calls

1 call per jaar, full proposal

Praktijkvoorbeeld

WAVE

Water-linked heritage Valorization by developing an Ecosystemic approach

Budget: €1.691.756 (€ 1.422.228 ERDF)

Start / eind project: aug. 2018 /aug. 2023

Thema: milieu, klimaatadaptatie

Doel project: WaVe is het project dat erfgoed aan en rond water wil benutten en herwaarderen. De partners willen daarmee niet alleen het erfgoed en de natuur behouden en verder ontwikkelen, maar verwachten ook neveneffecten als sociaal-economische groei en klimaatadaptatie.

Resultaten: Breda is historisch verweven met water, met haar ontwikkeling gekoppeld aan het middeleeuwse binnenstad op de plek waar Mark en Aa samenkomen. Dit historische landschap, van België tot de Biesbosch, wordt vanuit erfgoedperspectief gezien als de blauwdruk voor de komende opgaven. Bescherming, beheer en behoud zullen hand in hand moeten gaan met innovatieve en duurzame ontwikkelingen om de doelen op het gebied van water, groen en erfgoed te bereiken.

Praktijkvoorbeeld

2050 Climate-friendly Mobility in Cities

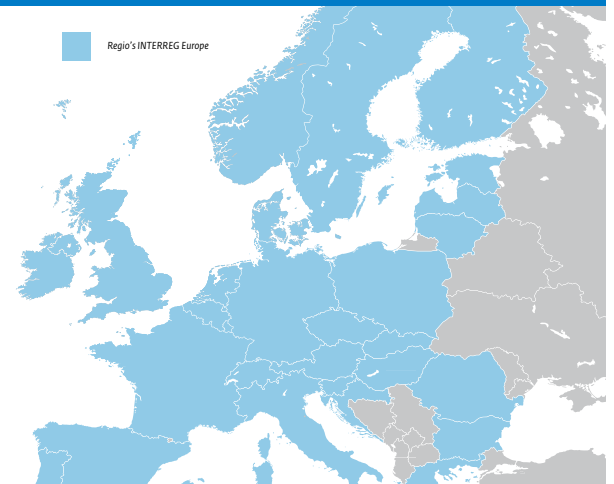
Budget: € 1.332.046 (€ 1.132.239 ERDF)

Start / eind project: aug. 2019 / juli 2023

Thema: duurzame mobiliteit

Doel project: Gemeenten moeten in sterke mate bijdragen aan de mondiale opgave van klimaatmitigatie, vertaald naar gemeentelijke klimaatdoelstellingen. Strategische planning (centraal in 2050 CliMobCity) geeft inzicht in de vraag of transport- en ruimtelijke maatregelen die gemeenten beogen te nemen zullen leiden tot een zodanige verandering van mobiliteit dat voldaan wordt aan de gestelde doelstellingen. Specifieke leerthema's zijn de grootschalige elektrificatie van wegvervoer en integrale informatie- en communicatiesystemen..

Resultaten: Iedere gemeentelijke partner definieert 1-2 maatregelpakketten en voorspelt de daardoor te verwachten verandering in mobiliteit. Partner-kennisinstelling PIK analyseert de effecten op CO₂-emissies. Bij deze stappen leren de gemeenten van elkaar: beleidsmakers krijgen inzicht in de effecten van mobiliteitsbeleid en zien hoe effectief te sturen op CO₂-armere manieren van vervoer. Als een afgeleide leert kennisinstelling TU Delft (projectleider) hoe kennisinstellingen en beleidsmakers vruchtbaar kunnen samenwerken.

IN HET KORT

Doel

Stimuleren van innovatie en duurzame groei in de Noordzeeregio

Doelgroep

Overheden (Rijk, provincie, gemeente, waterschap), kennisinstellingen, bedrijven, ontwikkelingsmaatschappijen, non-profit organisaties

Thema's

Versterken economische groei van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie | Vergroenen economie | Efficiënte omgang met hulpbronnen: energietransitie en circulaire economie | Klimaatadaptatie en verantwoord beheer NSR gebieden | Aanpassingen aan klimaatverandering en behoud en bescherming van het milieu | Duurzaam vervoer | personen en vracht

Omvang budget op projectniveau

Gemiddeld 2 miljoen euro

INTERREG North Sea Regio

North Sea Region (NSR) is een transnationaal programma. Het programma richt zich op de samenwerking van verschillende partijen uit 7 verschillende landen rond de Noordzee. De algemene doelstelling van NSR is het stimuleren van innovatie en duurzame economische groei in de Noordzeeregio. Daartoe kan subsidie verleend worden voor innovatie, groene transities, bestrijden van klimaatverandering en beter bestuur.

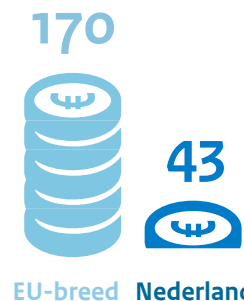
Het programma 2021-2027 is in januari 2022 van start gegaan. In 2021 konden eerder goedgekeurde projecten uit de periode 2014-2020 (zie blauwe zijbalken) nog extra middelen krijgen, bijv. om een grotere uitstraling van het project te realiseren of om de gevolgen van COVID op te vangen. In die periode deed het Verenigd Koninkrijk ook nog mee.

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

2014 t/m 2020

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

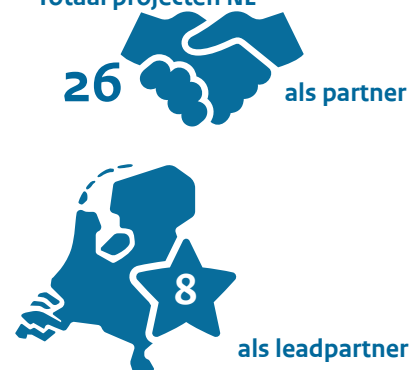
Totaal projecten goedgekeurd

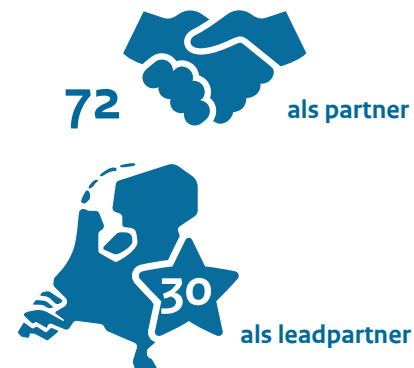
Totaal projecten goedgekeurd

Totaal projecten NL

Totaal projecten NL

Rol RVO

Adviseert partijen op aanvraagniveau (inhoudelijk en organisatorisch); helpt met partners zoeken; toetst of aanvragen passen bij Nederlands beleid

Subsidiepercentages

Max 50%

Co financiering door ministeries

Nee

Samenwerking

Samenwerking met tenminste 2 andere landen

Soort projecten

Onderzoek, ontwikkeling, demonstratie en pilot projecten; uitrol/ implementatie

Soort calls

2 calls voor projectvoorstellen per jaar. Projectindiening in twee stappen (uiting van interesse en daarna een volledige indiening).

Praktijkvoorbeeld

SHARE-North

Shared Mobility Solutions for a Liveable and Low-Carbon North Sea Region

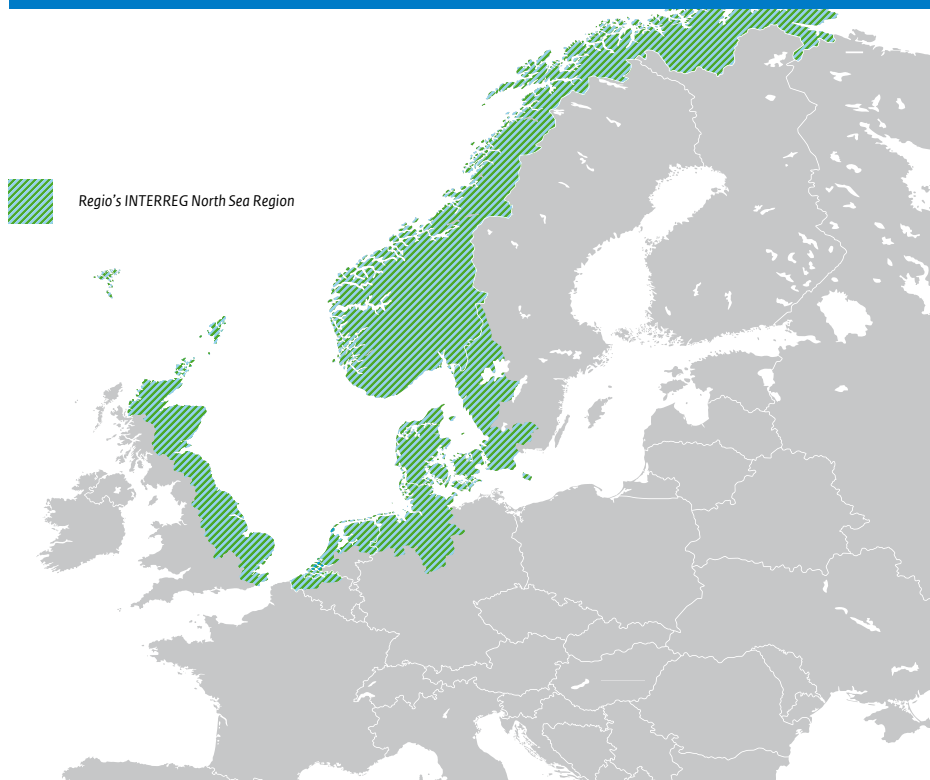
Budget: € 7.363.510 (€ 3.681.754 ERDF)

Start / eind project: januari 2016 / december 2021

Thema: duurzame personenmobiliteit

Doel: uitrollen van 'shared mobility' oplossingen voor een duurzamer personentransport in de North Sea Region.

Resultaten: bruikbare deelmobiliteits-oplossingen voor de urbane omgeving ontwikkelen en demonstreren, die ruimte, middelen en CO₂ besparen. Langere termijn-doel: beleidsmakers en ondernemers zijn in staat om voor de stedelijke omgeving nieuwe keuzes te maken voor personenvervoer en ruimtelijke ordening.

Praktijkvoorbeeld

#IWTS 2.0

#Inland Waterway Transport Solutions: mobilising potentials and capacity to move freight to smaller waterways

Budget: € 3.462.734 (€ 1.731.367 ERDF)

Start / eind project: augustus 2017 / juni 2021

Thema: duurzame vrachtmobiliteit

Doel: Het voorbereiden van oplossingen om effectiever gebruik te maken van binnenscheepvaart voor vrachttransport. Daarmee wordt het wegennet ontlast en wordt bijgedragen aan transport verduurzaming

Resultaten: Het realiseren van een snelle 'modal shift' door gebruik van bestaande en nieuwe logistieke oplossingen. Het aanpassen en standaardiseren van vaarwegen en schepen en gerichte educatie en bewustwording. Na het project zijn oplossingen gedemonstreerd en gereed voor adoptie door beleidsmakers, markt en opleidingsinstituten.

INTERREG North West Europe

IN HET KORT

Doel

Verhoging (sociale) innovatiecapaciteit van het mkb, bevordering van de circulaire economie en duurzame productiemethoden. Daarnaast promotie duurzaam, transport om CO₂-uitstoot te verlagen

Doelgroep

Overheden (Rijk, provincie, gemeente, waterschap) kennisinstellingen, bedrijven, ontwikkelingsmaatschappijen, non-profit-instellingen

Thema's

(Sociale) Innovatie; CO₂ reductie; grondstoffen efficiëntie (CE)

Omvang budget op projectniveau

Ca. 4 miljoen euro

RoI RVO

Adviseert partijen op aanvraag-niveau (inhoudelijk en organisatorisch); helpt met partners zoeken; toetst of aanvragen passen bij Nederlands beleid

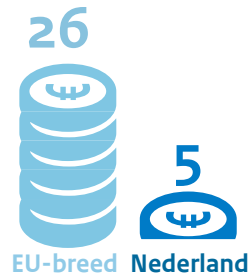
Interreg North West Europe (NWE) is een transnationaal programma. Het richt zich op deelname van partijen uit 6 landen. Ook partijen uit Zwitserland (geen lid van de Europese Unie) kunnen meedoen.

Het doel van Interreg Noord-West Europa 2021-2027 is het bevorderen van een groene, slimme en rechtvaardige transitie voor alle NWE-gebieden. Daarnaast wil de EU met NWE een evenwichtige ontwikkeling ondersteunen en alle regio's veerkrachtiger maken.

Het programma 2021-2027 is in maart 2022 van start gegaan. In 2021 konden eerder goedgekeurde projecten uit de periode 2014-2020 (zie blauwe zijbalken) nog extra middelen krijgen, bijv. om een grotere uitstraling van het project te realiseren of om de gevolgen van COVID op te vangen. In die periode deed het Verenigd Koninkrijk ook nog mee.

2020

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

Totaal projecten goedgekeurd

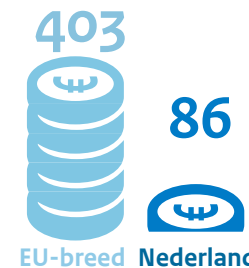

Totaal projecten NL

2014 t/m 2020

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

Totaal projecten goedgekeurd

Totaal projecten NL

Subsidiepercentages

Max 60%

Co financiering door ministeries

Nee

Samenwerking

Samenwerking met tenminste 2 andere landen

Soort projecten

Onderzoek, ontwikkeling, demonstratie en pilot projecten; uitrol/ implementatie

Soort calls

2 calls voor projectvoorstellen per jaar. Projectindiening in twee stappen (uiting van interesse en daarna een volledige indiening)

Praktijkvoorbeeld

D2GRIDS

Increasing the share of renewable energy by accelerating the roll-out of demand-driven smart grids delivering low temperature heating and cooling to NWE cities

Budget: € 19,3 mln. (€ 11,6 mln. ERDF)

Looptijd: oktober 2018 / april 2022

Thema: energietransitie en duurzaamheid

Doel: Vergroten van het aandeel van hernieuwbare energie in NWE voor (lage temperatuur-)verwarming en koeling door de uitrol van vraaggestuurde slimme netten te versnellen

Resultaten: Testboringen in de gemeente Brunssum // Bevordering van 5e generatie standaarden voor stadsverwarming en -koeling richting de industrie en het aantrekken van investeerders, overheden en projectontwikkelaars, met als doel op de langere termijn verhoging van het aandeel hernieuwbare energiebronnen (RES) dat wordt gebruikt voor verwarming en koeling tot 17%.

Praktijkvoorbeeld

CIRMAP

Circular economy via customisable furniture with Recycled Materials for public Places

Budget: € 7,7 mln. (€ 4,6 mln. ERDF)

Looptijd: augustus 2020 / augustus 2023

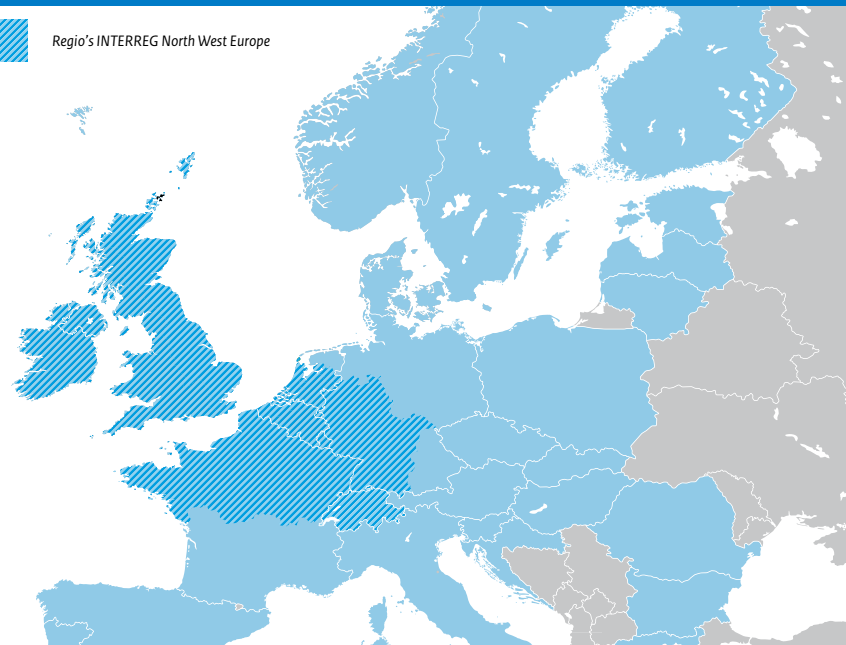
Thema: circulaire economie

Doel: Ontwikkelen van een nieuwe kringlooeconomie voor het hergebruik van gerecyclede fijne betonaggregaten (GFB), i.p.v. mariene aggregaten in op maat gemaakt straatmeubilair, d.m.v. 3DPrinting

Resultaten: Nieuwe mengselproportioneringsmethode en ontwerpmethodologie voor aangepaste vormen voor het ontwerp van 3DP-mortels met GFB // Markt- en LC-analyses // Pilot in 5 openbare plaatsen, met 25 straatmeubels // Netwerk voor lobby en verspreiding van resultaten // 525t GFB gerecycled. Doel voor 2030: 3DP meegenomen in constructienormen // 3DP van constructie-elementen mogelijk // 25 Mt GFB gerecycled

Regio's INTERREG North West Europe

LIFE

LIFE is het financieringsinstrument voor het Europese natuur-, milieu-, energie- en klimaatbeleid. In 2021 is de nieuwe programmaperiode 2021-2027 van start gegaan. Het LIFE-programma ondersteunt projecten op het gebied van circulaire economie, natuur en biodiversiteit of ter bescherming en verbetering van lucht- en waterkwaliteit. Vanaf 2021 is er een nieuw deelprogramma binnen het LIFE-programma opengesteld om de overgang naar schone en duurzame energie te ondersteunen.

Call 2021

De eerste openstelling van de nieuwe programmaperiode vond plaats in Juli 2021. In totaal zijn er EU-breed 774 projecten ingediend, waarvan 123 met een Nederlandse partner inclusief de 37 projecten met een Nederlandse penvoerder.

Rapportage Call 2020

In deze rapportage geven we een terugblik op de call uit 2020 waarvan de resultaten in de loop van 2021 bekend zijn geworden. Dit was tevens de laatste call waarmee de programmaperiode 2014-2020 werd afgesloten. In 2021 is er in totaal 7,55 miljoen financiering voor 13 nieuwe projecten met Nederlandse deelname toegekend voor het gehele LIFE programma. Daarbovenop is er in de call van 2020 nog een Integrated Project (IP) voor klimaatadaptatie toegekend aan het ministerie van IenW met een subsidiebedrag van € 9,5 miljoen.

Over de gehele programmaperiode 2014 tot en met 2020 heeft Nederland in 57 projecten deelgenomen, waarvan 37 als leadpartner, met een totaalwaarde van €65,5 miljoen LIFE subsidie.

In de rapportage zijn de resultaten opgenomen van de LIFE deelprogramma's die specifiek raken aan de beleidsvelden van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

IN HET KORT

Doel

Bijdragen aan het Europese natuur-, milieu- en klimaatbeleid

Doelgroep

Overheden, non-profit instellingen; bedrijven; kennisinstellingen

Thema's

Klimaat (tegengaan van klimaatverandering of anticiperen op gevolgen veranderende Klimaat) en milieu (bv circulaire economie; natuurbescherming). Vanaf 2021 hernieuwbare energie

Omvang budget op projectniveau

Gemiddeld 1,5 miljoen euro (varieert van 350.000 tot 8 miljoen euro)

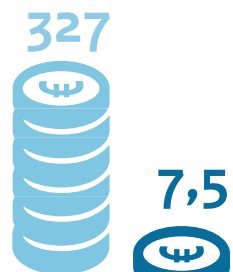

Rol RVO

Adviseert partijen op aanvraagniveau

Resultaten Call 2020 (uitslag in 2021)

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

EU-breed Nederland

Totaal projecten goedgekeurd

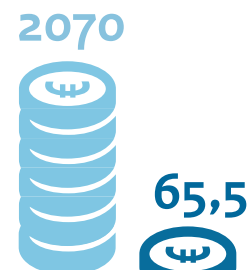
EU-breed

Totaal projecten NL

Terugblik 2014-2020 (incl. uitslag in 2021)

Totaal toegewezen subsidie x miljoen euro

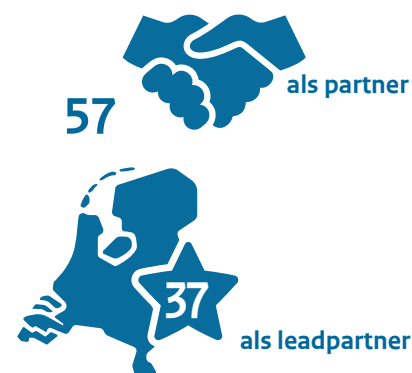
EU-breed Nederland

Totaal projecten goedgekeurd

EU-breed

Totaal projecten NL

Totaal traditionele projecten NL

Integrale projecten (IP): DELTA Nature; budget: € 10,5 miljoen; LIFE All4biodiversity; budget € 9,8 miljoen; Nascelerate; budget € 9,5 miljoen

Subsidiepercentages

Een LIFE-subsidie kan tot 55% (klimaat en milieu) en 60% (natuur) bijdragen aan de financiering van het project; voor prioritaire soorten onder natuur 75%

Co financiering door ministeries

Niet verplicht

Samenwerking

Grensoverschrijdende samenwerking is niet verplicht

Soort projecten

Demonstratie projecten, pilot projecten, uitwisselen van best practices en projecten ter informatieverspreiding en bewustwording

Soort calls

Traditioneel (gericht op een specifiek probleem) en Integraal (voor complexe projecten op basis van een integraal en strategisch plan)

Praktijkvoorbeelden

LIFE CarbonGreen

Budget: € 3,7 miljoen waarvan € 1,4 miljoen LIFE subsidie

Start / eind project: september 2021 – augustus 2024

Doel project: In het project LIFE CarbonGreen worden diverse koolstofrijke afvalstromen van oa. afgedankte windturbines of biomassastromen gerecycled. Tot op heden is hier nog geen duurzame methode voor beschikbaar. Onder leiding van BlueXPRT (NL) richt het Europese consortium zich in de periode 2021 tot en met 2024 op het opschalen en aantonen van de industriële toepasbaarheid en kosteneffectiviteit van het “ThorSpin”-proces. Deze energiezuinige en afvalloze mechanisch-chemische technologie recyclet de koolstofrijke afvalstromen die vervolgens worden omgezet in hoogwaardige CarbonGreen (CG) producten. De CG producten bevatten actieve kool en kunnen worden gebruikt om microverontreinigingen uit de binnenlucht of (afval) water te zuiveren.

Verwacht resultaat: 14.000 ton CO₂ equivalent, 1750 ton afvalreductie.

Consortium: coördinator BlueXPRT (NL) in samenwerking met partners uit NL, DE en ES

Nederlands beleid: het project draagt bij aan de overgang naar een circulaire economie.

LIFE COOL SQUARE

Budget: € 1,8 miljoen waarvan € 1 miljoen LIFE subsidie

Start / eind project: juli 2021 – juli 2024

Doel project: LIFE COOL SQUARE heeft als doel het Damsterplein in Groningen te transformeren tot een klimaatadaptieve, veerkrachtige en multifunctionele stedelijke locatie. Door de locatie significant te vergroenen beogen de projectpartners de effecten van stedelijke hitte-eilanden te verminderen. In het project worden daarnaast activiteiten uitgevoerd gericht op het ontwikkelen en opbouwen van kennis om de replicatie in andere steden te bevorderen. LIFE COOL SQUARE-activiteiten zijn gericht op een beter gebruik van stedelijke ruimten, verbetering van de levenskwaliteit en de gezondheid van bewoners, en het genereren van kansen voor de particuliere sector.

Verwacht resultaat: oa. verbetering van de leefbaarheid, 50% meer ruimtegebruik, snelheidsvermindering van het verkeer met 15%, en verlaging van de uitstoot van luchtverontreinigende stoffen (NO_x, PM) en geluid.

Consortium: Gemeente Groningen (coördinator) in samenwerking met HUAS(Stichting Hanzehogeschool Groningen).

Nederlands beleid: het project draagt bij aan de beleidsdoelstellingen op het gebied van klimaatadaptatie.

Praktijkvoorbeelden

LIFE CLINSH (Clean inland shipping)

Budget: € 8,8 miljoen waarvan € 5,1 miljoen LIFE subsidie.

Start / eind project: September 2016- Februari 2022

Doel project: het CLINSH – Clean INland SHipping project is gericht op het verbeteren van de luchtkwaliteit in stedelijke gebieden door middel van emissiereductie bij binnenvaartschepen (schone motoren en brandstof) en de toepassing van walstroom. Onderdeel van het project betreft een demonstratie van emissie- reducerende technieken en alternatieve brandstoffen op 30 schepen, waarbij de luchtmissies (NOx en PM) worden gemonitord. De uitkomsten van deze demonstraties worden gebruikt om inzicht te krijgen in de meest kostenefficiënte milieumaatregelen. Het CLINSH project is een samenwerking tussen 17 partners uit vier Europese landen, waaronder universiteiten, havenautoriteiten, lokale overheden en private bedrijven.

Verwacht resultaat: 30 schepen aangepast, 288 ton NOx and 7.2 ton fijn stof per jaar. Totaal: emissie reductie van 6000 ton (vergelijkbaar met de jaarlijkse NOx emissie van Malta) over de totale afschrijvingstijd van de boot/motor (gem. 20 jaar).

Consortium: coördinator is Provincie ZH in samenwerking met partners uit NL, B, DE, VK.

Nederlands beleid: het project draagt bij aan het verbeteren van de luchtkwaliteit en CO2 reductie middels het verduurzamen van transport.

Praktijkvoorbeelden

LIFE NEW HYTS

Budget: € 8,4 miljoen waarvan € 4,6 miljoen LIFE subsidie

Start / eind project: juli 2021 – december 2025

Doel project: het LIFE NEW HYTS- reNEWable HYdrogen for TranSport- project richt zich op de demonstratie van lokale productie, distributie en gebruik van groene waterstof voor wegtransport in de regio Utrecht. In een samenwerkingsverband olv KWR Water B.V. richten de ketenpartners zich op de installatie en exploitatie van een 2MW elektrolyser, die 650 ton groene H₂ produceert, en de aankoop en exploitatie van 6 emissievrije brandstofcel-elektrische voertuigen (FCEV's) en 8 dual fuel machines (diesel/H₂). Het project zal dienen als blauwdruk voor regionale productie, distributie en gebruik van groene waterstof elders in Nederland, evenals in de regio Brugge in België en de regio Noordrijn-Westfalen in Duitsland.

Verwacht resultaat: naar verwachting wordt er door de geproduceerde H₂ in zware voertuigen te gebruiken, circa 10.206 ton CO₂-uitstoot bespaard (4.082 ton per jaar) en een verwachte hoeveelheid van 34.700 ton CO₂ tijdens de gehele technische levensduur.

Consortium: coördinator KWR Water B.V. (NL) in samenwerking met 6 Nederlandse ketenpartners.

Nederlands beleid: het project draagt bij aan het verbeteren van de luchtkwaliteit en CO2 reductie middels het verduurzamen van transport.

Meer informatie

CEF Transport

www.rvo.nl/cef-transport

Email: rvotent@rvo.nl

Lambert Smeets

lambert.smeets@rvo.nl

+ 31 (0)6 3062 7061

Ad Verhoeven

ad.verhoeven@rvo.nl

+31 (0)6 11690382

Ben van der Erve

Ben.vandererve@rvo.nl

+31(0)6 2146 2772

HORIZON EUROPE

www.rvo.nl/horizon-europe

horizon.clusters5@rvo.nl

horizon.cluster6@rvo.nl

KLIMAAT, MILIEU & CIRCULAIRE
ECONOMIE

Corinne van Voorden

corinne.vanvoorden@rvo.nl

+31 (0)6 5093 9714

Alexander van Dorssen

alexander.vandorssen@rvo.nl

+31 (0)6 1350 7137

TRANSPORT

Fatma Saçli

fatma.sacli@rvo.nl

+31 (0)6 1145 5786

INTERREG

www.rvo.nl/interreg

interreg@rvo.nl

EUROPE:

www.interregeurope.eu

Machtelijn Brummel

machtelijn.brummel@rvo.nl

+ 31 (0)6 1587 3753

NORTH SEA REGION:

www.northsearegion.eu

Albin Hunia

albin.hunia@rvo.nl

+31 (0)6 5240 1575

NORTH WEST EUROPE:

www.nweurope.eu

Gé Huismans

ge.huismans@rvo.nl

+31 (0)6 5337 4625

Esther Veenendaal

esther.veenendaal@rvo.nl

+31 (0)6 5089 1510

LIFE

www.rvo.nl/life

life@rvo.nl

Astrid Hamer

natuur en biodiversiteit/circulaire
economie, klimaatadaptatie

+ 31 (0)6 1126 3600

John Heynen

milieutechnologie/
grondstofefficiency/circulaire
economie, klimaatmitigatie

+ 31 (0)6 1589 7671

Teun Bolder

milieutechnologie/
grondstofefficiency/circulaire
economie, klimaatmitigatie, energie

+ 31 (0)6 5392 8613

Rogier Vogelij

natuur en biodiversiteit/
klimaatadaptatie

+ 31 (0)6 3196 6318

Joyce Emid

algemene vragen

+ 31 (0)6 31145665

Dit is een publicatie van:

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

T +31 (0)88 042 42 42
E klantcontact@rvo.nl
www.rvo.nl

© Rijksdienst voor Ondernemend Nederland |
Publicatiedatum: Mei 2022

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) stimuleert duurzaam, agrarisch, innovatief en internationaal ondernemen. Met subsidies, het vinden van zakenpartners, kennis en het voldoen aan wet- en regelgeving. RVO werkt in opdracht van ministeries en de Europese Unie.

RVO is een onderdeel van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld kan Rijksdienst voor Ondernemend Nederland geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Wettelijk beschermd door de financieringsfaciliteit voor Europese verklaringen

